

УДК 378.12

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Калінська О.П.

Навчально-науковий інститут підприємництва та перспективних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розкрито сутність поняття педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу. Проаналізовано та узагальнено структурні компоненти педагогічної майстерності та розглянуто важливість їх впливу на підвищення та вдосконалення педагогічного професіоналізму викладачів сучасних вищих навчальних закладів з метою покращення якості навчально-виховного процесу. Визначено, що володіння сукупністю цих компонентів допомагає досягти викладачеві досить високого рівня своєї майстерності, від якого залежить якість підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: педагогічна майстерність, структура педагогічної майстерності, викладач вищого навчального закладу.

Актуальність дослідження. Освіта завжди визначається окремим типом сфери діяльності, але це не замкнений в собі простір, і, разом з тими змінами що відбуваються в сьогоденні, змінюється сама. Але освіта є також і творчою сферою, яка задає нові горизонти розвитку майбутнього покоління що нині навчається в сучасних навчальних закладах. Адже зміни, що відбулися в житті людей нашої країни, також потребують рішення проблеми становлення освіти здатної впливати на життя сучасного суспільства.

Особливо це актуально для педагогіки та педагогічної майстерності, які покликані не тільки вдосконалювати знання і вміння викладача, але і заповнити прогалини сучасної професійної освіти. Переоцінка духовних цінностей, зміна орієнтації педагогічної діяльності спричинили за собою перебудову професійної підготовки викладачів, в якій особливо значущими стали питання підвищення та вдосконалення педагогічного професіоналізму викладачів з метою покращення якості навчально-виховного процесу від якого залежить підготовка майбутніх фахівців у сучасному вищому навчальному закладі.

Постановка проблеми. Тому, як наукова проблема, питання педагогічної майстерності потребує чіткого визначення її структури та основних складових компонентів, інтеграція яких забезпечує підвищення педагогічного професіоналізму викладача вищого навчального закладу.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблема професійної діяльності вчителя завжди перебувала в полі зору вчених. Різні аспекти педагогічної майстерності є у центрі уваги праць багатьох дослідників. Варто згадати праці Ю. Васильєва, М. Захарова, І. Зязюна, Б. Кобзаря, В. Сухомлинського, О. Щербака, С. Вітвицьку, Л. Даниленко, Я. Коломинського, В. Маслова, О. Коваленко, В. Вихрущ, А. Коломійця, Н. Ковтук, О. Пехоти, Л. Пуховської, В. Гриньової, І. Учитель, К. Корсака, М. Романенко.

Теоретичною основою сучасних наукових підходів до розкриття структури, сутності складових компонентів педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу є праці та дослідження О. Лавриненко, М. Солдатенка, М. Єрмоленко, Л. Заніна, Є. Ісаєва, Т. Леонтьєва, Є. Шиянова, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Слассьоніна. Також структуру педагогічної майстер-

ності розкрили у своїх працях І. Зязюн, В. Кан-Калик, Д. Крамущенко, І. Кривонос, І. Учитель.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз літератури та наявних досліджень з проблематики розвитку педагогічної майстерності засвідчує, що на сьогодні не існує чіткого та єдиного підходу щодо визначення структури та основних складових педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу.

Мета статті. Ми поставили перед собою завдання розглянути поняття педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу. Проаналізувати і узагальнити структурні компоненти педагогічної майстерності, а також виявити їх вплив на підвищення та вдосконалення педагогічного професіоналізму викладача вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «педагогічна майстерність» в останні роки міцно увійшло в понятійно-термінологічну систему сучасної педагогіки і виступає в якості однієї з її основних категорій, при цьому його сутність різними авторами визначається по-різному. Слід відзначити наявність значної кількості різних визначень того, що розуміють під терміном «педагогічна майстерність», перш за все нами проаналізовано спеціалізовані довідкові джерела де знайдено різні дефініції. Зокрема такі:

– так, в термінологічному словнику-довіднику педагогічна майстерність визначається як інтегративна система, що проявляється у виробленій з досвідом новій якості професійно-педагогічної дії, у найвищому рівні оволодіння професійно-педагогічною діяльністю; набутому компетентнісному досвіді (соціальному, особистісному, професійному); особистості вчителя, його акмеологічних інваріантів, тобто професійно-особистісних якостях, здібностях, властивостях, потенційних ресурсах, професійно-педагогічних ціннісних орієнтаціях; організації гармонійного комунікативно-ситуативного простору, що полягає в професійально-педагогічній взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу; акмеологічній спрямованості професійно-особистісного самотворення, самоактуалізації і самовдосконалення (В. Сидоренко) [11, с. 50];

– характеристика високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на високому фахо-

вому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, необхідною умовою якої є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особисті риси і якості (С. Гончар) [4, с. 251];

– це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду педагога, його всесторонньої теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом. Разом з тим – це вид діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери – бажання стати майстром педагогічної справи, утвердження себе як фахівця (О. Малнацька) [9, с. 64];

– представниками Полтавської наукової школи І. Зязюна (Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Пехота, С. Сисосва, Н. Тарасевич та ін.) педагогічна майстерність розглядається як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. (Згідно задуму авторів у структурі педагогічної майстерності мають бути адекватно відображеними всі головні аспекти майбутньої педагогічної діяльності як-от: педагогічна спрямованість, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності) [10, с. 9-10].

У своєму дослідженні ми віддаємо перевагу визначенню поняття «педагогічної майстерності», яке наводить В. Сидоренко. На нашу думку, воно ґрунтується на цілісному уявленні про мету й зміст праці педагога, а також відкриває простір для операціоналізації структури та сутності педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу.

Педагогічна майстерність виявляється в діяльності, але не зводиться до неї. Вона характеризується високим рівнем розвитку спеціальних умінь, але й це не головне. Головне криється у позиції педагога, його здібностях віртуозно керувати діяльністю навчально-виховного процесу. Можна бути, як зауважує І. Зязюн, професійно-компетентним педагогом і мати особистісно-гуманітарну орієнтацію, вміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не бути майстром, а залишатися добротним ремісником [7, с. 8].

Досліджуючи науково-теоретичні основи формування педагогічної майстерності в процесі професійної підготовки, Е. Умірзакова наголошує, що майстерність викладача сучасного вищого навчального закладу вимагає продуктивної творчості з дотриманням єдності освіти, навчання, виховання на високому рівні результативності (що автор вважає головним критерієм педагогічної майстерності), активності, проблемності, технологічності, з особистіснодіяльним підходом, індивідуалізацією навчання [12, с. 41].

Отже, кожен дослідник в цій області розглядає конкретний аспект діяльності викладача, який, на його думку, якнайкраще відображає сутнісні характеристики педагогічної майстерності.

Синтезуючи погляди різних дослідників у довідкових та наукових працях можна визначити, що зміст поняття педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу репрезентується як системне утворення яке взаємодіє з соціально-педагогічним середовищем і володіє інтегративними якостями цілого, являє собою

єдність педагогічних цінностей, технологій, сутнісних сил особистості, спрямованих на творчу реалізацію в різноманітних видах педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність викладача вищої школи може бути зрозуміла виходячи із специфіки його діяльності, різноманіття видів відносин і спілкування, системи ціннісних орієнтацій, можливостей творчої самореалізації особистості. Також це універсальна характеристика педагогічної реальності, що виявляється в різних формах свого існування: педагогічна культура суспільства, сім'я, школа, вищий навчальний заклад, окрема особистість. Також педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу обумовлюється індивідуально-творчими, психофізіологічними, віковими характеристиками, сформованими соціальним і педагогічним досвідом особистості та забезпечує творчий підхід в педагогічній діяльності, викликає складний синтез усіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової і мотивуючої) особистості педагога.

Після встановлення сутності педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу важливим і об'єктивним аспектом проблеми є дослідження структури педагогічної майстерності.

Розглянемо варіанти визначення структури педагогічної майстерності, запропоновані різними авторами, розуміючи під структурою сукупність стійких зв'язків між компонентами об'єкта, що забезпечують його цілісність та тотожність.

На основі складання психограм видатних педагогів Є. Кагаров ще на початку 20-х рр. XX ст. виділив такі найголовніші структурні компоненти педагогічної майстерності: фізичне здоров'я, урівноваженість, наявність розвиненої волі, ініціативність, організаторські здібності, добре знання предмета, схильність до самоосвіти, знання учнів та уважне ставлення до них, інтерес до громадського життя та участь у ньому, дисциплінованість, акуратність, сумлінність, почуття обов'язку тощо [5, с. 64].

До основних системних компонентів педагогічної майстерності Є. Бондаревська відносить наступні: гуманістичну позицію педагога щодо суб'єктів навчально-виховного процесу, здібність бути вихователем; психолого-педагогічну компетентність і розвинене педагогічне мислення; освіченість у предметі, який викладає, і володіння педагогічними технологіями; досвід творчої діяльності; уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну); здібність розробити авторський освітній проект; культуру професійної поведінки; способи саморозвитку; вміння саморегулювання власної діяльності; спілкування [1].

В дослідженні структури педагогічної майстерності В. Ковальчук стверджує, що педагогічна майстерність передусім пов'язана з особистістю педагога, із комплексом якостей, які сприяють забезпеченню високого рівня самоорганізації професійної діяльності. Найважливішим комплексом таких якостей педагога-професіонала, що допомагають йому забезпечити навчально-виховний процес на високому творчому рівні, на думку дослідника, є громадянськість і патріотизм, гуманізм і інтелігентність, висока духовна культура і відповідальність, працьовитість і працездатність й уміння спілкуватися з людьми.

Головними структурними компонентами педагогічної майстерності із технологічної точки зору В. Ковальчук називає високу загальну культуру, гуманістичну спрямованість, професійні знання й уміння, творчість і педагогічні здібності та наголошує, що визначити рівень володіння педагогічною майстерністю можливо лише на основі показників ефективності педагогічної діяльності [8, с. 211-212].

Окремі науковці (Ф. Гоноболін) до елементів структури педагогічної майстерності включають здатність робити навчальний матеріал доступним; творчість в роботі; педагогічно-вольовий вплив; здатність організувати колектив; цікавість і любов; змістовність і яскравість мови (її образність та переконливість); педагогічний такт; здатність поєднати навчальний предмет з життям; спостережливість, педагогічну сміливість. До супутніх індивідуальних властивостей особистості педагога вчений відносить: організованість, працездатність, допитливість, самовладання, активність, наполегливість, зосередженість і розподіл уваги [3, с. 227].

Досліджуючи акмеологічні механізми формування педагогічної майстерності студента в професійному середовищі вищої школи, Г. Вербицька в структурі педагогічної майстерності виділяє такі важливі компоненти як: професійно-педагогічні знання й уміння; педагогічні здібності; педагогічну техніку. Автором встановлено, що в основі формування педагогічної майстерності як психічного новоутворення, який проявляється в розвитку педагогічних здібностей, високий рівень розвитку знань, навичок, умінь, набуття педагогічної техніки і досвіду творчості, розвитку емоційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, мотивації розвитку професіоналізму лежить комплекс саме вище названих структурних механізмів, що забезпечують стабільне досягнення високої продуктивності праці, отримання продукту праці, відповідно до сучасних соціальних вимог професії [2].

Колектив науковців на чолі з академіком І. Зязюном започаткували такі компоненти педагогічної майстерності, як: гуманістична спрямованість, професійні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка [6, с. 80]. Гуманістична спрямованість виражається в ціннісних орієнтаціях викладача у вигляді гуманістичної стратегії при реалізації цілей педагогічної діяльності, самоствердження педагога, а також у його системі педагогічної взаємодії з суб'єктами навчальної діяльності. Професійні знання виконують роль фундаменту педагогічної майстерності, що додає йому глибину, ґрунтовність, свідомість. Професійне знання повинне формуватися відразу на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Педагогічні здібності забезпечують швидкість удосконалення майстерності й полегшують успішність виконання викладачем його безпосередніх функцій. Для їх удосконалення важливо акцентувати увагу на функціонуванні педагогічних здібностей на двох рівнях: репродуктивному і адаптивному. Педагогічна техніка спирається на знання й здібності та поєднує всі засоби педагогічної дії й взаємодії для ефективного здійснення педагогічної діяльності [6, с. 80].

На таких складових, як педагогічна техніка, елементами якої є культура зовнішнього вигляду, культура мови, культура спілкування, педагогічна етика, педагогічний такт, як бачимо, наголошують досить багато дослідників.

Адже високий рівень педагогічної майстерності з використанням усіх її складових надає новій якості всій роботі педагога: формується професійна позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знань і готовності до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і вияву резервів саморуку; високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задумові [9, с. 64].

Підсумовуючи та синтезуючи різні підходи до складових педагогічної майстерності, ми дійшли висновку, що педагогічна майстерність викладача вищого навчального закладу включає такі компоненти як: професійно необхідні знання (спеціальні предметні знання (за викладанням дисциплін), знання з педагогіки, психології та методик викладання, загальні знання з соціології, історії, політики, філософії, економіки та найбільш актуальні знання на сьогоденні); професійно-необхідні уміння та навички (організаційні, комунікативні, дидактичні, акторські, творчі, а також сюди можна віднести педагогічну кмітливість та креативність); професійна спрямованість (ставлення до студентів та колег, професійне самоставлення, ставлення до засобів педагогічної діяльності); педагогічний напрям особистості (стабільна цікавість до педагогічної діяльності, відповідальність за результати своєї праці, позитивні мотиви діяльності, позитивні якості особистості); педагогічна техніка (дидактичні, динамічні, творчі складові); прикладні знання, вміння, навички та здібності (художні, технічні, спортивні, побутові).

Результати теоретичного аналізу та узагальнення структурних елементів педагогічної майстерності, показали, що науковцями, видатними педагогами, викладачами-практиками та психологами педагогічна майстерність розглядається через призму вирішення сукупних педагогічних завдань, які відображають інформаційну, аналітичну, рефлексивну, прогностичну, корекційну природу педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу. Водночас педагогічна майстерність являє собою спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності, спрямованих на створення, освоєння та передачу педагогічних цінностей з метою покращення якості навчально-виховного процесу від якого залежить підготовка майбутніх фахівців у сучасному вищому навчальному закладі.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, професійна діяльність викладача вищого навчального закладу є багатоаспектною і має кілька складових

вих – педагогічну, наукову, методичну. Зазначені структурні компоненти для підвищення професійних якостей вимагають неабиякої майстерності від педагога.

Аналіз сутності досліджуваних понять доводить що, професія педагога передбачає цілий ряд специфічних вимог. Адже викладач університету повинен бути педагогом високого стилю та рівня, тобто таким, який вчить здобувати знання і котрий при тому робить це за допомогою власного прикладу. Володіння сукупністю цих ком-

понентів допомагає досягти викладачеві вищого навчального закладу досить високого рівня своєї майстерності й вміння впливати на формування особистості студента та реалізації його здібностей, що дають йому широкі можливості високої самореалізації в сучасному суспільстві.

Подальші наукові дослідження плануємо спрямувати на виявлення концептів розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів у процесі підвищення кваліфікації.

Список літератури:

1. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учеб. пособие / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. – Ростов н/Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. – 560 с.
2. Вербицкая Г.П. Акмеологические механизмы формирования педагогического мастерства студента в профессиональной среде высшей школы: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология (психологические науки)» / Г.П. Вербицкая. – М., 2007. – 25 с.
3. Гоноболін Ф.Н. Книга об учителе / Ф.Н. Гоноболін. – М.: Просвещение, 1965. – 260 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Зайцева З.Г. До питання наукової організації педагогічної праці / З.Г. Зайцева, В.Г. Постовий // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки та культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи: тези Респ. міжвузівської науково-практичної конференції. – Рівне, 1991. – 194 с.
6. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник для вищих навч. закл. / І.А. Зязюн – К.: Вища школа, 1997. – С. 35, 79-80.
7. Зязюн І.А. Естетичні регулятиви педагогічної майстерності / І.А. Зязюн // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця 23-24 травня 2006 р.). – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2006. – С. 8.
8. Ковальчук В.І. Сутність та структура педагогічної майстерності вчителя / В.І. Ковальчук // Вища освіта України. – 2011. – № 27. – С. 210-223.
9. Малнацька О. Педагогічна майстерність викладача ВНЗ / О. Малнацька, Н. Мирончук // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: збірник наукових праць / за заг. ред. С. Вітвицької, Н. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 61-64.
10. Папуча В.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання в процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.М. Папуча. – Запоріжжя, 2010. – 23 с.
11. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник / В. Сидоренко. – Донецьк: Витоки, 2013. – 100 с.
12. Умирзакова Э.Т. Научно-теоретические основы формирования педагогического мастерства и культуры речи будущего педагога в процессе профессиональной подготовки: дисс. на соискание академич. степени магистра: спец. 5А 111701 «Начальное образование» / Умирзакова Эльвира Тимуровна. – Ташкент, 2013. – 114 с.

Калинская О.П.

Институт предпринимательства и перспективных технологий
Национального университета «Львовская политехника»

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Аннотация

В статье раскрыта сущность понятия педагогического мастерства преподавателя высшего учебного заведения. Проанализированы и обобщены структурные компоненты педагогического мастерства и рассмотрена их важность влияния на повышение и совершенствование педагогического профессионализма преподавателей современных высших учебных заведений с целью улучшения качества учебно-воспитательного процесса. Определено, что владение совокупностью этих компонентов помогает достичь преподавателю достаточно высокого уровня своего мастерства, от которого зависит качество подготовки специалистов в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, структура педагогического мастерства, преподаватель высшего учебного заведения.

Kalinska O.P.

Lviv Polytechnic National University

Educational and Research Institute of Business and Advanced Technologies

THE ESSENCE AND THE STRUCTURE OF PEDAGOGICAL SKILLS OF UNIVERSITY LECTURER

Summary

In the article the essence of the concept of pedagogical mastery of university lecturer is disclosed. To improve the quality of the educational process the structural components of pedagogical mastery were analyzed and summarized and the importance of their impact on the increase and improvement of pedagogical professionalism of lecturer in modern university were considered. It was determined that the possession of a set of these components can help lecturer to achieve a very high level of mastery, which contributes to the quality of training at the university.

Keywords: pedagogical mastery, structure of pedagogical mastery, university lecturer.